

בְּפוֹסְטָאט - קְאָדוֹר

(מתוך אלה מסעי ר' יהודה הלוי¹)

מאת יהודה בורלא

... דע, הקורא, לא שהינו בְּפוֹסְטָאט כל כך הרבה (ארבעה חדשים ויותר), אלא מחמת שהטאיל כבוד מעלת הנגיד סבבו שחזאל הבטיח לרבנו. שיביא דבר מסענו דרך המדבר לפני המלך (לתת לנו לוויה שנים-שלשה אנשי צבא) והיינו ממתנינים כל הימים באורך רוח ומבלים זמננו במושבי רעים או בתוירים בקדמוניות מצרים במקומות קרובים ורחוקים. ורבנו, כפי שהודעתך, לא הכביד הרבה על כבוד הנגיד להחיש מסענו ונהפוך הוא: סמו הסיח דעתו מהחשט.

ויהי סמוך לחג השבועות הודיע מעלת הנגיד כי קרה מקרה פגע לשלטון והמלך זאפא זועם ברוב חמה וסביבו פחד ואימה. וענינו, שבכל שנה לעת האביב תצא משלחת-צבא ממצרים לאשקלון כדי לבדוק שם הענינים והצרכים והתבסיסים לחיזוק שלטון מצרים שם נגד הצלבנים הנמאסים. והשנה יצאה המשלחת כמשפטה מימים ימימה, אולם עד הגיעה לא רחוק מאשקלון פגעה בגדר פרישים צלבנים ונסתבסכו בדברים שני הצדדים עדי נפל קרב בין הגדודים והיתה יד המצרים על התחתונה ונפלו מהם כמה חללים וגם שבו הפרנקים חמשה חיילים מצריים.

ובחזור המשלחת בכלימה בערה תמת המלך ואין להשיבה הוא זועף ומשתולל יומם וליל באשר תמתו גדולה מיכלתו כי אין די כח ודי צבא לו לצאת למלחמה נגד הפרנקים. אולם מהיותו בעל גאה גדולה וחפץ בעת ותהלה ישלה עצמו כל היום לשוא. כי יגביר מעתה חילותיו ברוב תוקף ויצא למלחמה על הפרנקים לעת ההורף. ומתמת זו הצרה נמנע לבוא אל המלך בבקשה גדולה או מצערת.

ומהיות התקיה אבודה לצאת למסענו לציון דרך המדבר תורו ועלו כל ארתן העצות היעוצות וכל אותן העצות המצעות בפי הידידים והאחובים ר'

1 הכותב רשמי המסעות הוא נושא כליו וחסידו הנלהב של ר' יהודה: משה יהודה אלישמע.

חלפון) ור' נתן) ובפי מעלת הנגיד עצמו כפי שעלו בפי ר' אהרן אלעמאני) וחבריו באלכסנדריה לאמר: ידחה רבי יהודה מסעו לעת עתה עד תעבור הבעתה ויצפה לשעה טובה זילך או בבטחה פן, חלילה, יקרנו אסון אותו ואת בני חבורתו משיבוש הדרכים או מתגרת הצלבנים והן עליו אחריות גדולה וכתוב: לא תנסון את ה' אלהיכם וכו'. והרבו שום אמרים על אמרים, כולם תוכחה נסתרה מצופים ודברי רפיון-לב בהגיון מתופים וחזרו הציצו כפי שהציצו באלכסנדריה, לתת לרבנו כהונה גדולה: להרביץ תורה וחכמה בבית מדרש ערוך שאת בסידורים הזורים לחבורה גדולה מאמדי-בחורים.

ורבנו שמע שיחם כל שעה ואל עצחם לא שעה. פעמים ענה לחכמים בחכמתם ופעמים נשא בדומיה תרעמתם. ואולם באחד המושבים בארמון הנגיד, הגדשה הסאה ובא מלים עד קצן בעטיו של אדם שחצן הוא ר' עובדיה פרחא. זה הענין בקיצורו:

במוצאי חג השבועות והזמנו לארמון הנגיד כמנהג פני העדה חכמים, משוררים ומשכילים לשמחת אסרו-חג בשיחת חולין. ורבנו יהודה ורבי חלפון לא היו בקו הבריאות ושלוח אותנו את יוסף גמלי' ואיתי לבקש מחילתם — ויעכבונו במושב וישבנו שם. מענין לענין שוב נאחו ובסך ענין מסענו לציון ורוב הדברים והאמרים והטענות והמענות. פלגני דיבר הגיונות כדרכונת ואלמוני סח על אסונות וסכנות. אכן הכל דיברו על אודות רבנו בנימוסין ובקילוסין כאהבתם וכהערצתם אותו בכל לבם.

והנה שם בין המטובים אותו אדם ר' עובדיה פרחא, פגשונוהו לפעמים במושב החכמים והוא אצלם מליץ ומשורר ידבר גבוהה גבוהה כמו במלכות השיר הוא שורר. ואנו קראנו כמה משיריו ומצאנו חרזיו ומשקליו משוכללים, אבל יבשים ומחשבים בדומה לפסלים מאבן חצובים, שיפה ונאה מבניהם אך רוח ורגש אין בהם. ברם לא הקילונו, חלילה, בכבודו ולא דברנו קטנה או גדולה כנגדו. ברם יש וראיתי לעתים דרך אגב כעין אותות מרירות בפניו מקנאתו ברבנו, כל שנודמן עמו במושב, וראה הכל מתפארים ביקרו ויהללו קסמי שירי. אך לא נתתי דעתי על זאת וזן תקרה כזאת וכזאת.

אבל באותו מושב הליל אסרו-חג, עת הכל דברו על מסענו אלו דברים שאין להם שעור, שלח ר' עובדיה לשונו לאטו בסלסולים מפוללים כמגן על סבד רבנו בהילולים, אבל דבריו עטופים עוקצים דקים. ושיקולים קלים ודיקים, כגון שאמר כדברים האלה בקרוב:

אתמהה אשר יכבידו כל כך על רבי יהודה מצאת למסעו והכל ישפכו שיחם לפניו לבל יעפיל לעלות. והרי הוא עצמו שוקל הרבה בדעתו מפני

(2) הוא ידיו הגדול של רבי יהודה ובכיתו התאכסן כל ימי שהותו בפוסטאס.

(3) מזכירו של הנגיד והוא מרבק וגדול בתורה.

(4) הרב הראשי באלכסנדריה, רופא ומשורר.

(5) בחור בן רב ידוע בגרנשה, שנספה לשירת רבי יהודה.

הסכנות, הפחדים והתקלות ולפיכך, נראה, לא יחפו לעלות. שכן לו רצה באמת בדבר היה קם ויוצא מכבר, כאמרם: אין לך דבר העומד בפני הרצון. והיתכן שאיש כמחזו יחמוד לו לצון, אשר אלינו ידבר על המסע בעוז תשוקה ובהחלטה נכונה ואל עצמו ידבר זהירות ומתינות על הנסיעה המסוכנת? ואולם שנינו: אל תדוך את חברך עד שתגיע למקומו. אפשר עתה רוח אחרת עמו, או סיבה נסתרת לטעמו. לפיכך, לפי מיעוט דעתי, אל לנו להכביד על לבו בעצות ואמרים, לא איש כמחזו זקוק לעצה ולמחשבה מתונה והן הוא בעל העצה והתבונה, חס לנו מהטרידו על כל צעד ושעל, אם רצונו עמו ה' אלהיו עמו ויעל. אך כילה האיש להגו היו כל המסובים כמתלוצצים על שיחו ושיגו. אולם בטרם יגיעו לידי דיבור שמענו קול חביבנו רבי חיים סתרי, איש נחמד ורב מובהק, שואל מחילה שיגיד מלה קלילה.

ועלי להקדים בסאן כמה דברים על האיש המופלא הזה, מי הוא ואיזה הוא, והיאך נקשר באהבה גדולה לרבנו וגמר אומר להצטרף הוא ונותיביתו למסענו.

וגופא דעיבדא כך הוה: ביום השלישי להגיענו לפוסטאט אחר מנחתנו יומים, רבו כמו רבו הבאים להקביל פני רבנו, בעלי תורה ובעלי דעה ונכבדי העדה. ובין הראשונים לבאים היה רבי חיים סתרי, איש צמון קומה, בעל דמות געימה, כבן ששים לזקנה. רבי חלפון קרבו לפני רבנו בכבוד וביקר ואמר: הוא אישנו יקירנו, רבי חיים סתרי, בקי גדול בכבלי וספרא וספרי והוא נכבד ואהוב אצלנו כפלי כפלים יען הוא איש ירושלים. והאיש מאד עניו, האיני אומר אלא מקצת שבחו בפניו.

מששמע רבנו, שהוא יליד ירושלים הושיבו לימינו והיה תוהה על קנקנו והיה מקבל פני הבאים תחור ומשתעשע בשיחה עמו. ורבי חיים סח לרבנו שהיה תלמיד מעיין בבהרותו בישיבת „תורה אור“ בירושלים ויצא למצרים. כבן י"ט שנה, בעניני משפחתו, כמה חדישים לפני הגזירה, לפני נפילת ירושלים בידי הערלים. ומסתמא ניספו הוריו וכל משפחתו, כגורל כל עדת ישראל, בידי הצר הצורר. מאז השתקע בסאן — ישב על התורה ועל העבודה. אבל כאמור רבנו בשירו, „לבי במזרח ואנכי בסוף מערב“, כן יאמר הוא כל הימים: אני במצרים ולבי בירושלים. ככסוף תינוק לחיק יולדתו כן יכסוף לעיר מולדתו. ציון הגיגיו כל היום מאז בואו היום.

ואחר שאל חקר ודרש רבי חיים למהלך מסענו לציון ולמספר בני חברותנו. ורבנו סח לו ככל אשר שאלו וארכה לו השעה עם רבנו עד עת הצהרים.

משהלך האיש חזר רבי חלפון וספר הרבה לרבנו בשבחיו. אמר: הוא אצלנו יחיד בינינו. הכרתו והוא שתקן מטבעו ושלל רוח בכל משמעו, יברח מפני הכבוד באמת ובתמים והוא עם עצמו ותלמודו כל הימים. פרנסתו בצמצום

ולא יבקש רק די מחסורו לביתו. (שני בניו ושלוש בנותיו כולם נשואים, עומדים ברשות עצמם, והם טובים וישרים כאביהם כי מדמו בדמם). משהגיע לבניה מנינו אותו חבר בית דין ומוזה שנים הרבה ישמש אצלנו אב-בית-דין. ומהיותו כל ימיו משכין שלום בין אדם לחברו — וכל שכן בין איש לאשתו — מעטים מאד בבית דינו הגיטין בכל אלו השנים. ובכללן, כל עצמו חטיבה בפני עצמו. אכן עמנו יהלך באשר נלך אבל, לאמיתו, סמו ילך לבדו, נתן בתוך עצמו, וכמו דבר סתר יכון עמו, ואני, כשלעצמי — אמר רבי חלפון — אדמותו בעיני, כפי עוצם תלמדו ויקרת רוחו, כאחד תלמיד-הכם מדורות ראשונים, כעין אמורא ירושלמי, או אחד לבעלי הסנהדרין בימי בית שני, כפי שבאמת תורתו שופעת כמעין מים והוא מופלג ביראת שמים.

זאת וכזאת הגדיל רבי חלפון דברים בשבחי זה האיש היקר ביקרים. ולמחרת אותו יום בא אלינו שוב רבי חיים סתרי לעת ערבים וסח לרבנו לאמר: כל אותו הלילה כל אותו היום לקח דברים בביתו עם בניו ובנותיו וכל בני משפחתו וגמר אומר שיצטרף הוא ואשתו למסענו (ובניו ובנותיו יבאו אחרינו אם יצליח ה' דרכנו) אבל הוא ואשתו — אין מעצור. ואין מכשול ימנעם מעמוד בנסיון עדי יזכו לשכון בציון. ובאשר ילך רבנו ילך עמו ואשר יגיע לרבנו מן הטוב או, תלילה, מן הרע יגיע לו, כי כן מעתה קשורים-קשורים חיו רבנו ואחריתו כאחרית רבנו. ואמנם מני אלו האילך אין יום כמעט לא ישבו שניהם יחדו ברוב או כמעט מתחדדים ומצטחצחים בדברי תורה ודעה.

ובאותו ליל אסרו-חג בבית הנגיד, היה הוא, רבי חיים, שביקש להגיד דבר באזני המסובים. ואני, מדעתי במרוצת הימים את האיש בעצמות רוחו ובעצם שיחו, נתתי דעתי ורשמתי בפנקסי בו בלילה עיקרי דבריו והריהם לפניך בדיוקם. בתחילה פתח וקשר כמה וכמה אמרים מדברי רבותינו, מן הגמרא והמדרישים, בשבח הישיבה בארץ ישראל וחיפש לפנינו רעיונות נחמדים מרובים, נעמו הרבה לאזני המסובים. ואחר עבר ואמר:

מורי ורבותי, כפי שידעתינו מעודי אמנע עצמי תדיר מריב דברים. אשנא מצה ומריבה כדבר תועבה. ואולם זאת הפעם, לשמע דברי ר' עובדיה, חייב אני שאקיים: הוכח תוכיח את עמיתך. תמיהני הרבה היאך מלאו לבו רבי עובדיה להקל דעתו על רבי יהודה עטרת ראשנו. ורבי יהודה הן יחיד בדור, סביבותיו נוגה אור, גדול הוא בתורתו, עצום בשירתו וכביר בצדקת פעולתו. הן שורש נשמת האומה כולה בנשמת רבנו יהודה. כל פזורי ישראל בכף מאזנים אחת והוא בשניה. יען כל האומה כולה שקועה בתרדמה כבדה והוא זאחד באומה קם להעתיר בעדה. הוא המבשר ראשון לציון. כי מה אנו כולנו, כל תפוצות ישראל באשר הן שם, בנים שגלו מעל שולחן אביהם מוכי שכחה עמוסי אשם. זה אלף ושבעים שנה הסכנו-שקענו בגלות מרה כלענה. כמכושפים נהלוך

בארצות תבל, מדמים עצמנו רואים, שומעים ופועלים, ברם לפי האמת לאמתה מוכי סטוררים אנו, חרשים וכושלים, יען אין ראייתנו בגלות אלא ראייה חיצונית ואילו לראייה פנימית, נפשית — סחו עינינו, שחה נפשנו וכאביונים נדדה בעולמנו.

אמנם רבים וכן גדולים שאלו בכל דור ודור: עד מתי? עד אנה? אבל רבנו יהודה הראשון קם ואמר: די, עד הנה! לא בלבד בנועם שיריו ותחנוניו כי בגופו ובנפשו יורנו האמת הגדולה האחות, הלא היא שכירת הגלות. והוא כמות חי, קם ופרץ חומת הגלות, היום בכח, מחר בפועל, היום מעטים, בודדים, מחר גדודים גדודים, חו הכונה ללשון הכפל בפסוק: בית יעקב לכו ונלכה נלך, בכל הדרכים, נלך בכל הזמנים, נלך בכל המצבים.

ואנו זכינו ואור רבנו זרח פה בגבולנו אבל ידאב לבנו ותדמע עינינו אשר נפל דברו במקומותינו כאבן במצולה. מלבד מתי מספר בדומיט לא קם ולא זע איש במחנה לא באלכסנדריה ולא בכאן. כולנו תעינו, איש לדרכנו פנינו ואני הקטן בישראל מרגע שמעי דברו דבקתי באורו, נספחתי לדגלו וכעבד נאמן אהיה לו.

ויהי ככלותו לדבר הוסיף איש ואיש דברו מי כמודה, מי במתודה ומי כמברך את רבי חיים ברכת חזק ואמץ רק אותו האיש, ר' עובדיה החריש כנכלם ומתרה קם ונעלם.

כששבנו הביתה בעת מאוחרת וסחנו לרבנו קצור הדברים משיח רבי חיים, אמר: ברוך הוא וברוך טעמו, אין זאת כי רוח ירושלים תפעמו. ולמחרת היום גמר אומר רבנו במחלט: נאסוף כלינו ועוד יומים שלשה נשוב לדומיט. האמנם בחפזן כביציאת מצרים כונן רבנו צעדיו וערך וסידר עניני ממון שבינו ובין רבי חלפון וקבעו לענינים זכרון דברים. וביום י"א בסיון עשו לנו לוייה גדולה והפלגנו בספינה ביאור בדרך באנו הנה — וביום ד' בתמוז הגענו לדומיט בשלום.

